

GEÇİLEMEZ KÖPRÜ ÜZERİNDE WITTGENSTEIN VE HEIDEGGER

Ahmet İnam

Tarihî perspektivden Batı düşüncesine bakıldığında, genellikle, *Dil ve Gerçeklik* (dünya, dil-dışı/dilsel-olmayan şeyler)'in ikiye bölünmüşlüğüyle karşılaşmaktayız. Örneğin Aristoteles *Peri Hermeneias* («Önermeler» I, 16a)'da şöyle demektedir :

«İmdi, ağızdan çıkan seslerin meydana gelişinde vukû bulan, ruh (soul) hâllerinin sembolleriyle, ağızdan çıkan seslerin sembolü olan harflerdir».

Böylece Aristoteles için harfler, sesleri «göstermek»tedir. Seslerin ruh hâllerini —zihindeki izlenimleri— ve yukarıda tamamı verilmemiş olan metnin devamından da ruh hâllerinin, kendilerini uyandıran şeyleri «göster»diğini söyleyebiliriz¹.

Yukarıdaki aktarmada, sanyorum aydınlatılmaya ihtiyacı olan en azından iki terim var : «Hâller» (passions-pathêmata) ve «Semboller» (ta symbola). «Hâller», «fikirler» (notions) ve «izlenimler» gibi yorumlanabilirler². Diğer yandan «semboller», şimdi sunulan denemenin maksadı için can alıcı bir öneme sahiptirler. Semboller, bu terimin içinde yer aldığı bağlam (contex)'da, «ilişkilendirme noktası» («point of contact») veya «birliğin bağı» («bond of union») olarak yorumlanacaktır.

Ben burada, «sembol» terimini ilişkilendirme noktası olarak açıkladım. Niçin? Bu sembol terimini, ilişkilendirme noktası veya

1. Bu açıklamada, Heidegger'in yorumunu kullandım. Heidegger (1971: 114).

2. De Vogel (1967: 440).

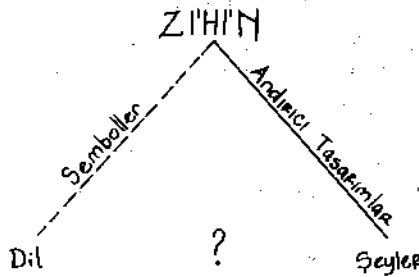
birliğin bağı ya da Heidegger'in yorumundaki gibi «birbirini bir arada tutan şey» olarak anlaşılmasını ileri sürmek için, dayanaklarımız nelerdir? Sembollerin vasıtasıyla birlikte gelen şeyler nelerdir? Verilen pasaj dikkatle okunduğunda, bu cevabın açıkça verildiği görülebilir : «Semboller», «harfler»i ve «sesler»i birlikte getirir ve yine aynı yolla, «sesler» ve «izlenimler», «semboller» zinciriyle birleştirilirler.

«Semboller» modern felsefi söylem içinde, Aristotelesyan anlayış çerçevesindeki gibi ifade edilmişlerse, «sentaktik» oldukları kadar «semantik» görünümlere de sahiptirler. Ben, bu denemenin çerçevesi içinde, «semboller»in semantik karakteristikleri üzerinde duracağım. Fakat biz, Aristoteles'de işaret edilmiş olan önemli bir semantik ilişkiye sahibiz : «Ruh»ta veya «zihin»deki «izlenimler» (ta pathèmata), şeylerin «andırıcı tasarımlar» (likening representations-homoiomata)ıdırılar.

Kısaca bu ilişkileri gösterdiğimizizde :

Harfler.....sesler.....izlenimler →şeyler

Noktalı çizgiler, sembollerce sağlanan bu bağıntıya işaret eder. «Şeyler» ve «izlenimler» arasında bulunan ve kendine özgü olan «benzerlik» («similarities») veya «andırma» («resemblance») 'ın, izlenimlerle şeyler arasındaki bağdan farklı karakterlerde bulunduğu iddia edilmesine dikkat edilmeli. Bu tartışmaya açıktır; fakat öyle sanıyorum ki, Aristoteles'in «Önermeler»de niyet ettiğini, modern felsefi terminoloji içinde açık bir biçimde kurabiliriz :

Belirli bir bakış açısından olan bu diyagramın, C.K. Ogden ve J.A. Richard'ın [*«Meaning of Meaning»* (1923 : II)] verdikleri diyagramla benzerliği olması, yeterince şaşırtıcıdır³.

Böylece dil ve zihin, zihin ve şeyler arasında herhangi bir ilişkilendirme noktası ya da noktaları vardır. Dil ve şeyler arasında olan bu ilişki hakkında hiçbirsey söylemeyeceğim. Mecazi olarak dendiğinde, farklı olan çeşitli şeyler arasında belirli «köprüler» vardır. Dil ve zihin, sembollerin aracılığıyla, beraber gelir. Zihin ve şeyler, «andırıcı tasarımları»n vasıtasıyla bağlanırlar. O zaman, dil ve şeyler arasında bize, bir rota verilmiştir : Zihin, onlar arasındaki bu bağıntıyı görür ve emniyetli bir köprü geçişini temin eder.

Böyle yorumlayarak, biz, Heidegger ya da Wittgenstein'daki dil ve şeyler (gerçeklik, dünya) arasındaki bu bağlanışın veya bağlanışların karakterini soruşturmaya artık hazırız.

Heidegger veya Wittgenstein gibi bir filosofu anlamak için, ona, hoşgörü prensibiyle yaklaşarak, onu kendi söyleyiş biçimi içinde konuşturmak uygun olur.

Heidegger sık sık mecâzları kullanır. Ben onları, oldukları gibi bırakacağım. Heidegger'in deyimlerini, sözde «yansız terimler» gibi açıklamaya uğraşarak, onları çarpıtmaya hakkım yok. Yoksa, bir çeşit kış kırk yarma (Spitzfindigkeit) olur bu. Okuyucularımın zihinlerinde, bazı şüpheler pusuya yatmasın diye, bırakın bu çalışmadaki niyetimi açıklayayım : Heidegger ve Wittgenstein'm dediklerini açık kılmaya çalışıyormuş gibi görünmek istemiyorum. Alçakgönüllü olarak niyetim, çağdaş iki filosof tarafından ifade edilen, geleneksel inatçı bir probleme işaret etmektir. Bazıları, bu yazıda karanlık olanı, daha karanlık bir yolla açıklamaya kalkıştığımı düşünebilir (*obscurum per obscurius*). Bu tehlikenin farkındayım, fakat başıma gelecekleri bile bile, Heidegger ve Wittgenstein'm, ikisinin de yorumcusu olma serüvenini göğüslüyorum.

Heidegger, felsefî terimlerin etimolojisine dair onun iyi bilinen ilgisinde, kendisine felsefî dil görüşü için bir Arşimed noktası ola-

3 Burada, eğer «işaret» («sign»), «sembol» gibi okunabilirse, bu Saussure'un ona dikkat çekmesiyle ilgilidir : Saussure, bu olgunun farkında olarak ya da olmayarak, o, şu dedikleriyle Aristoteles ile uyuşmuştur : «Kavram ile ses imgesinin birlikteliğine işaret ediyorum...» Saussure (1974 : 67).

rak, Grekçedeki «Logos» kelimesini bulmuştur. «Logos, Varlığın ve Demenin adı hakkında, simultane olarak konuşur». Heidegger (1971 : 80) Heidegger, dil ile gerçeklik'in arasındaki bir çatlağın ve «aralık» («distancing») 'in bulunduğunu kabul etmez. Dikkat edelim : Konuşan, varlıkla içten bir bağ içinde olan dildir, biz değilizdir. Bu varlık, gizli yapısını konuşmayla açığa vurur. Heidegger (1971 : 124) Dil, her ne kadar insana verilmiş görünse de, insanın ana iyeliklerinden biri değildir; o, varlığa aittir. Dil, «varlığın evi» («house of being») ve «tapınak» («temple»-Bezirk)'ıdır. Heidegger (1971 : 63) Biz, «varlığın evi»nde ikâmet etmeğe mahkumuz.

Parmenides'in dediği gibi «aynı şey vardır, düşünme ve varlık için». Kirk and Reven (1977 : 269) Yani, düşünme ve varlık aynı şeylerdir. Parmenides'in galiba hevesli, felsefi takipçilerinden biri olan Heidegger de şöyle der : «Düşünme ve varlık birliktedir». Heidegger (1954 : 47) Yani aynı anlamda Heidegger'in de iddiası : Dil ve varlık birbirlerine aittirler; biz onları ayıramayız. Heidegger'in bu ısrarından beri : «Dilin varlığı, varlığın dili'dir». Heidegger (1971 : 76).

Heidegger, kelimelerle mi oynuyor? Hayır, tam tersine dilin, bizimle (onunla olmasın sakın?) oynadığını iddia etmektedir. Böylece, biz, esasî olan bu birliği kısımlarına ayırmağa uğraşmayacağız. Eğer biz bunu yaptığımızda, dilde «kaçınılmaz bir obje»ye dönüşebileceğinden ötürü, biz, dil hakkında konuşamayacağız. Fakat dil, objeler arasında herhangi bir obje değildir; o, ayrıcalıklı bir yeri işgal etmektedir. Dil, kendi hakkında konuştuğunda, biz, ona dair konuşamayacağız. Dilin bize ihtiyacı yoktur. «Biz olmamız için, insan olarak biz, dilin varlığı içinde ve işleyişinde olduğumuz gibi kalacağız; onun dışına asla adım atmayacağız ve ona, başka bir yerden bakmayacağız». Heidegger (1954 : 50).

Aşağıda, bir dereceye kadar mecazî olan, yani Heideggervari bir tarzda ona karşı olarak tartışmaya çalışacağım.

Heidegger, dil ve gerçeklik arasında bu bağlantının kurulması ihtiyacı içinde gibi görünmektedir. Bu bağlantı, zaten, başlangıçta verilmiştir. Heidegger, gerçekliğe veya varlığa ulaşmak için dilin dünyasından yola koyulduğundan, köprüyü geçmek zorunda değildir. «Eğer biz, bir dere veya ormandan geçerse, «dere» ve «orman»

kelimelerinin de içinden geçiyoruz; hatta biz, bu kelimeleri doğru olarak telâfuz edemesek ve onların dilsel gerçekliklerini hatırlamasak da, bu olay yine meydana gelir». Heidegger (1957 : 286).

Biz her nereye gidersek gidelim, taşınabilir köprümüzü (köprü : dil ve gerçeklik arasındadır) de beraberimizde götürürüz. Demek ki o, şimdiye kadar görülmemiş olan bir köprüdür!

Fakat, Heidegger diyor ki, biz varlığın ev-ler-inde zorunlu ikâmetçileriz ve diğer bir kişiyle, iletişim kuramayız. Biz, dil içinde olan mahpuslar mıyız? ⁴ «Dil, kimsesiz olarak konuşur». Heidegger (1971 : 124). Ayrıca dil, özellikle bize ait değildir. O vakit dil, kime aittir? Varlığa mı? İnsan olarak bize mi? Köprüsüz insan olarak bizlerin bu durumuna dair Heidegger, herhangi bir garantili bilme-ye nasıl sahip olmuştur? Heidegger, dil ile gerçeklik arama, bu köprüyü gizlice mi koydu? Heidegger'in yücelttiği şair Hölderlin diyor ki :

«O zaman iddiamdan vazgeçiyor ve hüzünle görüyorum ki
nerde kelime yok oluyorsa, orada herşeyin yok olup git-
tiğini»

Onun Hölderlin'in bu yorumuna zıd olarak, biz, kelime ve şeyler arasındaki bir köprüyü tahrip edersek, ondan sonra «herşey yok olabilir» diye sorabilir miyiz?

Neticede, Heidegger, dil ve gerçeklik arasında daima bir köprü-nün bulunduğu yargısından kaçınmamaktadır. Aksi takdirde, her-biryerde kelimeler kırılıp yok olacaktır. «Varlığın evi», köprünün kendisidir; biz de onun üzerinde bulunuyoruz. Biz, onun üzerinden sürekli olarak geçen yolcularız. Heidegger, dil ve varlığın mevcudi-

4 Burada sunduğum denemenin, F. Jameson'ın «*The Prison-House of Language*» adlı eseriyle alakalı olarak temellendirildiği düşünülebilir. Fakat bu eseri, bu denemeyi yazana kadar okumadığımı itirâf etmeliyim; ama arkadaşım Sabri Koç'un tavsiyesi üzerine, bu kitabı okumak için güçlü bir istek duydum. Bu kitabın tamamını okuduktan sonra, Jameson'ın amaçları ve felsefi perspektiflerinin, benimkilerden epey farklı olduğunu gördüm. Bu çalışma, «structuralist» (Saussure, Strauss, hatta Althusser...)lerle hesaplaşma niyetini taşıyor. Bundan başka, Wittgenstein'in eleştirisine (s. 23)'de katılmadığımı söylemeliyim. Kezâ, onun Heidegger üzerine olan görüşleri, bana, oldukça yüzeysel görünmektedir.

yetini, ama buna karşın, bu köprünün mevcudiyetsizliğini, nasıl ileri sürecektir? Eğer biz, dil ve varlık gibi iki farklı kelimeyi kabul ediyorsak, Heidegger'in anlayışı çerçevesinde, bize verilen iki farklı şeyi kabule mi zorlanmaktayız? Dil, varlığın alanını nasıl istilâ edecektir? Dilin bizim ile oynamasına, niçin izin veriyoruz? Eğer buna müsaade ediyorsak, o zaman biz geçilemez bir köprü üzerindeyiz demektir. Biz fildişi kulemizde, donmuş dilimizde, «şişemiz» («bottle») 'de yaşamak zorundayız. Fakat filosofun görevi, «sine şişesindeki sineğin, şişeden nasıl dışarı çıktığını göstermek değil midir?» Wittgenstein (1953: 309) Bir an için Heidegger ile diün, «varlığın evi» ve «kendi üzerine kapanan» (das Verschliessende) olduğu konusunda anlaşalım. Dilin arkasından olanı, soramayacak mıyız? Hiçbirşey? «Hiçbirşey», varlığın evinde midir? Böylece biz, varlığın evindeki mahkumlarız. Niçin, özgürlüğümüzü seçemiyoruz?

Mahkum olan biz değiliz; geçilemez köprü üzerinde de değiliz. Geçilemez köprü üzerinde ve mahkum olan, Heidegger'in kendisidir. Heidegger, nereye giderse gitsin, «Heidegger» kelimesini de beraberinde götürecektir. Bu kelime onun için bir çeşit pırangadır. Heidegger dalma, onun seslerini «iştir». Onu, o gibi gördüğümüzden beri biz, köprünün karşı kıyısındayız. Ben öyle sanıyor ve inanıyorum ki, «hiçbirşey» değiliz.

Çok özel bir çaba harcamadan, Heidegger ile Wittgenstein'in dile yönelik tavırlarının arasında belirli benzerlikler bulmamıza rağmen, onların kalkış noktaları farklıdır. Heidegger'in felsefi çalışmaları aralıksızca, Grek felsefesiyle özellikle de Pre-sokratik filozoflara beslenip desteklendirilmiştir. Diğer yandan, Wittgenstein'in ana ilgisi, matematiksel mantıktır (Schopenhauer'ın, Kierkegaard'ın ve *Habsburg Viyanası*'nın kültürel atmosferinin, onun felsefi çalışmalarına doğrudan, hatırı sayılır etkisi olduğunu bilsek de).

Heidegger ile Wittgenstein arasındaki akrabalık ne çeşittir? Onlar, dilin sonsuz sınırlarında yaşayan, aym ailenin üyesidirler. Fakat, öyle sanıyorum ki, Wittgenstein, kendi felsefi durumunu değerlendirebilmeden daha iyi bir konumdadır. Gençliğinde, yani *Traotatus* zamanında, «dünya» ve «dil» arasındaki bağıntıyı, kendisinin *Bildtheorie*'si vasıtasıyla, bir yolunu bulup kuracağını düşünüyordu. Wittgenstein, bu köprü hakkında hiçbirşey söyleyemeyeceği şartıyla, bu iki âlem arasındaki köprünün mevcudiyetine ina-

nıyor. Bu «ifade-edilmez» (unsagbar) bir köprüdür; o, ne dile, ne de gerçekliğe aittir. O, «insanın ayak basmadığı» yerdedir; fakat, niyetimize ters bir biçimde konuşursak, o, dil ile gerçeklik arasında ortak olanı da gösterir.

Wittgenstein *Tractatus*'un önsözünde, Heidegger'in felsefi tavırını çağrıştıran şeyler söyler: «Sınır ancak dilin içinde çekilebilir. Sınırın ötesi, dışı düpedüz saçmalaktır». Yine konulması saçma olana götüren bitimsiz köprünün üzerindeyiz. Wittgenstein'a göre, «geçilemez köprü» imkânsız değildir. Wittgenstein, dilin «büyük ayna» oluşundan beri, bu köprüyü kabul eder. Wittgenstein (1969: 85, 551) O zaman bu köprü, dünyadan gelen ışığın ışınıdır. Dilin içinden geçerek gerçekliği görürüz; dil, gerçekliği *gösterir* ve biz, dil içinde gerçekliği buluruz. Aristoteles gibi Wittgenstein da, bu iki şeyin arasındaki «aralık»a homoiomata'mın, benzerlik'in, andırıcı tasarımlar'ın girmesine izin verir. Fakat, köprünün öbür yanına dair konuşmaya çalışmak, niçin «saçma»dır? Bana göre o, benüz «ifade-edilemediği» («inexpresible») için saçmadır. Söylenebilen, dilin sınırları içinde söylenebilir ancak.

Dilin sınırları dışına çıkmaya, niçin cüret ediyoruz? «Dışarı», her zaman dilin içinde resmedilmiştir. Öyleyse, bu «köprü» fazlalıktır. Eğer biz, böyle bir köprüyü hâyal ediyorsak, o, saçma olacaktır; çünkü aynanın arkası, yalnızca karanlıktır ve yüzü önündedir. Wittgenstein, «orman» kelimesi olmaksızın ormandan geçemez; fakat, başka bir imkân, dilsiz dünyaya rehberlik eden, garip bir yol daha vardır: Biz, konuşmadan da dünyayı *gösterebiliriz*. [-«Gösterme»nin bir başka biçimini de Heidegger'de bulabiliriz: «gösterme olarak söyleme» «Heidegger (1971: 123) Biz, bir sözyitimi pahasına, köprünün diğer yakasındayız. Biz, orada dilsiziz.

Heidegger'den farklı olarak Wittgenstein, dilin bize verilmiş olduğunu iddia eder. (Heidegger'de dilin, şeylere ait olduğunu hatırlayalım.)... dilin sınırları (benim tekbaşma olarak anlamış olduğum dilin), *benim* (orjinal metinde de vurgulanmıştır. A.İ.) dünyamın sınırlarıdır». Wittgenstein (1969 : 5.62) «Ben kendimin dünyasıyım». Sonuçta ben, kendimin diliyim. Benim yorumumda (bırakın, Wittgenstein'in sayısız yorumcularından biri olayım!) bunun anlamı; Ben, kendimi aşamıyorum; çünkü ben, dilimin dikenli telleriyle çevrelenmişim ve «solipsizm» tarafından tâciz edilenim; ama yine de, onun arkasındaki dünyayı farketmişim, bir gerçek.

Daha sonraki düşünce evresinde Wittgenstein, dilin özerk bir karaktere sahip olduğu konusunda, ısrar eder. O'na göre dil, bir «sistem»dir, belirli bir *calculus* biçiminde olan.⁵ «'dil ve gerçeklik' arasında olan bu bağlantı, gramere ait olan kelimelerin tanımlarıyla yapılır». Wittgenstein (1974: 15) Herşeyden önce biz, dil içinde olmak zorundayız. Köprü hiçbir yerde rehberlik edemez. «Biz, karşıya geçemediğimizi ifade edene kadar, köprünün üzerindeyiz». Wittgenstein (1974: 160) Dil, «herhangi bir gerçekliğe karşı sorumlu olmayan» bir sistemdir ve biz de, bu sistemin bir parçasıyız. Eğer biz, dilin dışına çıkmak için riske girsek ve yine, köprüyü geçebileceğimiz umuduyla, köprüyü geçmeye uğraşırsak, başımız belâda demektir. Genç Wittgenstein, matematiksel mantığın gözlüğüyle bakıyordu; o, *calculus* tarafından büyülenmişti. Genç Wittgenstein, dilin sınırlarındaki müthiş engellerle savaştı, boş yere. Wittgenstein, geçilemez köprü üzerindedir. Orada Heidegger ile buluştuklarını hayâl ediyorum. Her ikisi, bitimsiz olan bu köprü üzerindeki müthiş heyecanlı yürüyüşleri esnasında, karşı kıyıda Aristoteles'in el salladığını görebilirler.

Köprünün yolcuları kimler idi? Aristoteles, Heidegger ve Wittgenstein. Aristoteles'in köprünün sağlamlığına ve durumuna dair şüphesi yoktu. Aristoteles, köprüyü kuracak ve üzerinden kolayca geçecek kadar cüretli idi. Fakat bizim çağdaş filozoflarımız (Onlarda yanlış olan ne?), yeterince «kahramanlık» («heroism») 'a sahip değillerdi; hatta böyle bir köprüyü hayâl etmeye bile. Niçin? Onları bu kadar ürkek yapan, ne? Hakikat peşindeki bir araştırmacının eziyetli hayatı mı, onları tedirgin ediyordu? Onların zamanındaki felsefî geleneğin çözülmesinden etkilendiklerini kabul mu etmeliyiz? Von Wright (1978 : 73) Veya aksine, çağımızın oldukça tanınmış bu iki *mistiğini* takdir ettiğimiz halde, onların dile yönelik tavırlarının değerini bilmekte, oldukça tutucu muyuz?

Çeviren : *Samet Bağçe*

5 Dilin bütüncül (holistic) tabiatı için bakınız, Wittgenstein (1974 : 5, 10, 13, 16, 21, 143); (1967: 146); (1953: 224).

Dilin özerk karakteri için de : Wittgenstein (1974 : 29, 97).